

**Fiume az olasz külpolitikában és
a békekonferencián
1918-1920**

Készítette:
„Modus vivendi”

Tartalom

Bevezetés	3.
1. A helyszín	4.
2. Fiume szerepe az olasz külpolitikában.....	6.
3. Viták a békekonferencián 1919-ben	11.
4. Wilson olasz megítélése a Fiume-kérdésről való állásfoglalásának tükrében	16.
5. Gabriele D'Annunzio „kormányzása”	23.
6. A megoldás	29.
Összegzés	32.
Felhasznált irodalom	33.
Mellékletek	36.

Bevezetés

TDK-dolgozatom témája Fiume az olasz külpolitikában és a békekonferencián 1918-1920 között. Célom, hogy átfogó képet adjak arról, miként alakult a város sorsa az első világháborút követően az 1920-ban aláírt rapallói szerződésig. A város megszerzését az olaszok nem pusztán etnikai és stratégiai szempontok alapján tartották kulcsfontosságúnak, hanem – különösen az ország nacionalista elemei, Vittorio Emanuele Orlando miniszterelnökkel együtt – egyfajta becsületbeli ügyként tekintettek a kérdésre. A békekonferencia-jegyzőkönyvek, az olasz diplomáciai iratok és a sajtó tükrében közelítem meg a Versailles-ban zajló Fiume körüli vitákat. Fiume esetleges Olaszországhoz csatolásáról a békekonferencia minden résztvevőjének megvolt a maga álláspontja. Dolgozatomban részletesen bemutatom Woodrow Wilson amerikai elnökét, aki nem éppen az olaszok számára kedvező állásfoglalást alakította ki a viták során. Ez pedig megváltoztatta Wilson olasz megítélését, melynek vizsgálatát – ami eddig még nem történt meg – fontosnak és szervesen a témához illeszkedőnek tartom. Érdekes és izgalmas színfolt a város történetében Gabriele D’Annunzio kísérlete Fiume megszerzésére. Miután magyar szerző még nem írt erről a kalandról, bemutatom ezt az epizódot is, elsősorban a város alkotmánytervezetét és a költő beszédeit, írásait véve alapul. Igyekszem képet rajzolni arról, hogy a költő miként képzelte el egy megfelelő államberendezkedést (ugyanis a tervezetet nemcsak Fiume alkotmányának szánta, hanem azzal a szándékkal vetette papírra, hogy azt akár nagyobb államok is átvehessék). Dolgozatomat a Fiume-kérdés átmeneti megoldásának, azaz a rapallói szerződés megkötésének ismertetésével zárom.

Kutatásomhoz a levéltári forrásokon túl az olasz diplomáciai iratokat, a békekonferencia-jegyzőkönyveket, a korabeli sajtót és az olasz emlékiratokat használtam, forrásaimat pedig a szakirodalommal vettem össze.

1. A helyszín

1918. november 3-án az Osztrák–Magyar Monarchia Padovában fegyverszünetet kötött az antant hatalmakkal, így számára véget ért az első világháború. A dualista államalakulat voltaképpen már a háború utolsó hónapjaiban felbomlott, ugyanis a nagyhatalmak úgy gondolták, hogy a Habsburgok birodalma már nem képes betölteni az európai erő-egyensúlyban korábban játszott szerepét, ezért a nemzetiségek elszakadási törekvéseit támogatták. Az összeomlás után nyilvánvalóvá vált, hogy a birodalom magyar felének területi integritása sem maradhat fent, és a kialakult utódállamok huzavonába kezdtek az egyes területekért. Ebben a helyzetben nyilvánvalóvá vált, hogy Fiume városa sem maradhat magyar kézen.

Fiume a felvilágosodás idején kibontakozó nemesi ellenállás alatt jutott először meghatározó szerephez, mert a várost kereskedelmi és gazdasági lehetőségei a magyar függetlenségi törekvések egyik jelképévé tették.¹ A város jelentős kikötő volt, ami természetes kereskedelmi helyszínül szolgált Nyugat-Európa és Budapest, Prága, Belgrád, valamint Zágráb között.² 1776 és 1809 között élénk kereskedelmi kapcsolatokat épített ki, amiket igyekezett minél racionálisabban kihasználni. 1822 és 1848 között a kereskedelem tovább fejlődött.³ 1868 és 1918 között a város az államon belül speciális helyzettel bírt, amit az 1868. évi 30. törvénycikk (magyar–horvát kiegyezés) szabályozott:

„Mindazon terület, mely jelenleg Buccari városával és kerületével együtt Fiume vármegyéhez tartozik, Fiume város és kerülete kivételével, a mely város, kikötő és kerület a magyar koronához csatolt külön testet (separatum sacrae regni coronae adnexum corpus) képez, s a melynek, mint ilyennek, külön autonómiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve, Magyarország országgyűlése s Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok országgyűlése és Fiume városa közt, küldöttségi tárgyalások útján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközendő.”⁴

Vagyis a város és kerülete speciális autonómiával rendelkezett, de a magyar koronához kapcsolódott. Ez a döntés a magyar parlament, a horvát Sabor és Fiume városának

¹ MÁK 2010. 14.

² LEDEEN 1975. 31.

³ MÁK 2010. 21.

⁴ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5352> A latin kifejezés rövid elnevezése „corpus separatum”. Fiume és kerületét lásd térképen, mellékletként.

egyetértésén alapult, és a jövőben is így hozták a Fiuméra vonatkozó rendelkezéseket. A „corpus separatum”- státusz 1870. július 28-án emelkedett törvényerőre.⁵ Az autonóm terület hivatalos nyelve az olasz volt, élén pedig a „fiumei és magyar–horvát tengerparti királyi kormányzó” állt, akit a miniszterelnök előterjesztése nyomán a király nevezett ki.⁶ Magyar fennhatóság alatt állva a város olyan nagyfokú önállóságot élvezett, amit a horvát uralom minden bizonnyal nem tett volna számára lehetővé.⁷

Lakosságát tekintve Fiume olasz többségű város volt. Népségét olaszok, délszlávok (horvátok és szerbek), magyarok, szlovének (és vendek), valamint németek alkották. 1880 és 1910 között az olaszok száma egyenletesen és folyamatosan emelkedett, míg a horvát és szerb lakosság aránya csökkent. A magyar lakosok száma a fejlődés következtében nőtt, a szlovének és a németek aránya pedig 4% körül mozgott.⁸ Az 1910-es népszámlálás szerint a kikötőváros 50 ezer lakosából 27 ezren olaszok, 12 ezren horvátok, 6394-en pedig magyarok voltak.⁹ Utóbbiak száma 1914-re 10 737 főre emelkedett, vélhetően a város belső fejlődésének köszönhető bevándorlás miatt.¹⁰ Fiume 1869 és 1881 között rendkívüli gazdasági fejlődésnek indult. A kikötő forgalma hétszeresére nőtt, és a munkások sokkal jobb körülmények között éltek itt, mint általában a korabeli városokban.¹¹ Hajógyár, torpedógyár, valamint dohánygyár biztosított munkahelyet az ide költözőknek.¹²

Ezt az idilli képet a folyamatos nemzetiségi ellentétek árnyékkolták be.¹³ A feszültséget okozó helyzetek közül megemlítendő, hogy 1861. április 12-én az iskolákban kötelezővé tették a horvát nyelvoktatást, miután a horvátok közigazgatásilag többségbe kerültek. Ezt az olaszok úgy értékelték, hogy a horvátok nem tartják tiszteletben az olasz nyelvet. Ez évben a fiumeiek nem is küldtek képviselőt a horvát Saborba, négy évvel később pedig, amikor szóba került, hogy Fiumét esetleg Horvátországhoz csatolnák, a város delegáltjai tiltakozásukat fejezték ki ez ellen.¹⁴

Vagyis az olasz–horvát ellentét, mely az első világháború után, és különösen a békekonferencia alatt fokozódott, már az 1860-as években fellelhető volt.

⁵ SONNINO 1972. 330. lábjegyzete

⁶ ROMSICS 2010. 23.

⁷ LEDEEN 1975. 31.

⁸ MÁK 2010. 26.

⁹ ABLONCZY 2011. 240.

¹⁰ ABLONCZY 2011. 240.

¹¹ LEDEEN 1975. 35.

¹² ABLONCZY 2011. 240.

¹³ ABLONCZY 2011. 241.

¹⁴ MÁK 2010. 21.

2. Fiume szerepe az olasz külpolitikában

Az első világháborút Olaszország a győztes oldalon zárta. Az állam eredetileg az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország szövetségese volt.¹⁵ A háború kitörése után az olasz közvélemény túlnyomó többsége a semlegesség mellett foglalt állást, ám a külügyminiszter, Sidney Sonnino – miután növekedni kezdett a háború-pártiak száma – felismerte, hogy Olaszország csak az antanthoz való csatlakozással szerezhet meg olyan területeket, amelyek birtoklása „szükséges feltétele az ország teljes függetlenségének”.¹⁶ Ezért 1915. április 26-án Olaszország aláírta Angliával, Franciaországgal és az ekkor még szövetséges Oroszországgal a londoni szerződést, mely az alábbiakat ígérte az olaszoknak: Trentino, Trieszt, Gorizia, Pola és Zára városokat, a dalmát partvidék olaszlakta városait, a Brenner-hágót, Kelet-Isztriát, Közép-Dalmáciát, részesedést a német gyarmatokból, és olasz protektorátust egyes albán területek felett.¹⁷ Fiume – miután a szövetségesek automatikusan Horvátország részeként tekintették a várost – nem került említésre a dokumentumban. Pár hónappal később, 1915. augusztus 18-án azonban nyélbe ütöttek egy egyezményt, amely Szerbiának ígérte – Bosznia, Hercegovina, Szlavónia, Horvátország és Dalmácia mellett – Fiumét is.¹⁸

A győzelem ellenére Olaszország nagyhatalmi státusza bizonytalan maradt. Ezért külpolitikai célja nagyhatalmi pozíciójának ténylegessé tétele, megerősítése lett.¹⁹ Az ország adriai és balkáni befolyást szeretett volna elérni, kiterjesztve azt az egész Duna-medencére.²⁰ Az adriai befolyás eléréséhez mindenképpen meg kellett szereznie Fiumét, mivel a város birtoklása elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy beltengerévé tehesse az Adriát.²¹ Ebben a térségben azonban megjelent egy Olaszország számára „zavaró tényező”, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság.²² A Horvátok, Szerbek és Szlovénok nemzeti tanácsa 1918. október 29-én nyilvánította ki az Osztrák–Magyar Monarchiától való függetlenségét. Ekkor még nem határozták meg, hogy az új állam föderáció, avagy centralista vezetésű lesz-e, de

¹⁵ Olaszország 1882-ben csatlakozott a Monarchia és Németország 1879-es szövetségéhez (Zweibund), hármas szövetség (Dreibund) alakítva azt.

¹⁶ Sonnino álláspontját idézi: MACMILLAN 2005, 348.

¹⁷ BURGWIN 1997. 1-2.

¹⁸ L. NAGY 1965b, 35.

¹⁹ L. NAGY 1995. 83.

²⁰ L. NAGY 1965a, 257.

²¹ HORNYÁK 2004. 27.

²² A délszláv állam Szerb–Horvát–Szlovén Királyság néven alakult meg, azonban már ekkor hívták Jugoszláviának is – mely 1929-től az állam hivatalos neve lett –, felváltva alkalmazva a két elnevezést. Mivel az olasz diplomáciai iratok, a békekonzferencia-jegyzőkönyvek, a korabeli sajtó és az emlékiratok egyaránt a „Jugoszlávia” elnevezést használják, és a szakirodalom nagy része is alkalmazza az 1929 előtti időkre is, a továbbiakban én is ezen a néven említem az államot.

Franciaországnak mindenesetre tetszett volna egy erős Jugoszlávia, amely Olaszország ellenlábasa lehet.²³ Az egységes délszláv államot hivatalosan 1918. december 1-jén kiáltották ki, a szerb Karađorđević- dinasztia uralma alatt.²⁴ Az olaszok érdekei Franciaországgal a Duna-menti befolyás végett ütköztek. Az első világháborút követően ugyanis összeomlott az Osztrák–Magyar Monarchia, ami megváltoztatta az európai viszonyokat. Az, hogy a dualista államalakulat sorsa így fog alakulni, már a háború alatt nyilvánvalóvá vált, és Franciaország úgy gondolta, hogy a Monarchia helyén támadt hatalmi űrt neki kellene betöltenie Közép-Európában.²⁵ Ennek megfelelően a franciák Jugoszláviát támogatták az olaszok ellenében, vagyis a délszláv állam megalakulása több szempontból kedvezőtlennek bizonyult Olaszország számára. Olaszország fő célja ezt követően Jugoszlávia kiiktatása lett,²⁶ és az ország külpolitikai koncepciói is ezt voltak hivatottak elősegíteni, sőt, nem túlzás azt sem állítani, hogy minden olasz külpolitikai lépést az erre való törekvés mozgatott. A kezdetben Sonnino által is követett Balbo²⁷-konceptió szerint Olaszországnak egyezsége kell lépnie Ausztriával, hogy baráti úton megszerezhesse Triesztet és Trentót. Ezen az elven lépett szövetségre a központi hatalmakkal 1882-ben. A háború után ez a nézet úgy módosult, hogy vissza kell szerezni az Osztrák–Magyar Monarchia olaszlakta területeit. Az úgynevezett „jövőbe tekintő”, vagyis a Bissolati²⁸-féle irányvonal képviselői úgy vélték, hogy Ausztria helyett annak nemzetiségeivel, vagyis a szlávokkal kell szövetségre lépni. A háború után végül a szlávokhoz közeledő irányzatot elvetették, és a harmadik, Sonnino-féle irányvonalat követték, mely a londoni szerződéshez ragaszkodott.²⁹ Az olasz vezetőség kifejezetten Jugoszlávia ellen dolgozta ki a Badoglio³⁰-tervet, mely Jugoszlávia bekerítését, belső ellentéteinek fokozását és belülről történő felbomlasztását szorgalmazta.³¹

Az egykori Habsburg Birodalom szétesését az olaszok kedvezően élték meg, és a *Corriere della Sera* „*Finis Austriae*” című cikke örömmel számolt be már októberben a közelgő végről.³² A Monarchia felbomlása azt jelentette, hogy a dualista állam egyes részeinek területi

²³ MACMILLAN 2005. 158.

²⁴ MACMILLAN 2005. 159.

²⁵ ORMOS 1983. 5.

²⁶ L.NAGY 1965a, 83. o.

²⁷ Italo Balbo, olasz fasiszta politikus és katonatiszt, Líbia kormányzója.

²⁸ Leonida Bissolati, olasz szocialista politikus, a hármass szövetség ellenzője.

²⁹ CHABOD 1982. 17-20.

³⁰ Pietro Badoglio, olasz tábornok, aki 1943-ban, Mussolini bukása után a Saló-i Köztársaságot vezette Olaszországban.

³¹ HORNYÁK 2004. 27.

³² IL CORRIERE DELLA SERA, 1918. okt. 14. Az újságot 1876-ban alapította Eugenio Torelli Viollier, de Európa-szerte tekintélyessé és Olaszország legkeresettebb napilapjává Luigi Albertini tette, aki 1900 és 1925 között töltötte be a főszerkesztői posztot, vagyis a békekonferencia is az ő munkássága idejére esett. A milánói

integritása sem maradhat meg a jövőben, így egyértelművé vált, hogy Fiume sem lesz többé „corpus separatum” Magyarországon belül. Céljai eléréséhez Olaszországnak égetően szükséges volt Fiume megszerzése, de – a horvátokra való tekintettel és gazdasági érdekei végett³³ – Jugoszlávia sem mondhatott le a városról. A Fiuméra való olasz igény benyújtásához a „jogalapot” az szolgáltatta, hogy 1918 novemberében egy fiumei delegáció kereste fel Orlandót, átnyújtva neki a Fiumei Olasz Nemzeti Tanács levelét:

*„A Fiumei Olasz Nemzeti Tanács, mely a mai napon plenáris ülésen gyűlt egybe, kijelenti, hogy azon elv alapján, melynek értelmében minden népnek megadatik a nemzeti függetlenség joga, kinyilvánítja Fiume városának szabadságát. A város, mely eddig olasz jellegű külön test volt, magáévá teszi a nemzetek önrendelkezési jogának elvét. Ezen jogon alapulva a Nemzeti Tanács kijelenti Fiume csatlakozását az Anyaországhoz, az Olasz Királysághoz. A Fiumei Olasz Nemzeti Tanács, Fiume, 1918. október 30.”*³⁴

Orlando úgy kommentálta a képviselők érkezését, hogy Fiume olaszága kétségtelen annak ellenére, hogy a város nem szerepelt a londoni szerződés ígéretei között. A városnak az olasz anyaországhoz való csatlakozását a miniszterelnök a wilsoni elvekben megfogalmazott önrendelkezési joggal is megindokolhatónak tartotta.³⁵ A külügyminiszter, Sonnino úgy vélte, hogy a delegáció ilyen kérése veszélyes, hiszen Olaszország nem kompromittálhatja magát olyan területek igénylésével, amiket az Olaszország antant hatalommá válását előidéző szerződés nem tartalmazott.³⁶

Mivel 1918 végén Fiume még Magyarországhoz tartozott, és egyelőre nem lehetett tudni sem azt, hogy ki kapja majd a várost, sem pedig azt, hogy Magyarországnak mekkora beleszólása lesz abba, kinek a javára mond le kikötőjéről, Magyarország felértékelődött Olaszország számára, és az olaszok hajlandóak lettek arra, hogy kapcsolatba lépjenek a magyarokkal, egyrészt Fiume megszerzésének reményében, másrészt azért, mert Magyarország is Jugoszlávia riválisa volt. Az 1918 decemberében svájci követként tevékenykedő Bédy-Schwimmer Rózsa Károlyi Mihályhoz írt levele szerint az olaszok Fiume városának

székhelyű lapot az olasz polgárságkörében olvasták, hiszen Albertini szerkesztése alatt a mérsékelt konzervatív, hagyománytisztelő, nemzeti értékeket szem előtt tartó irányvonalat képviselte, mely a nyilvánosságot leginkább jellemezte. A politikai pártoktól független maradt. (CASTRONOVO-TRANFAGLIA 1979. 107-113.)

³³ HORNYÁK 2004. 27.

³⁴ GERINI 1938. 24. Saját fordítás (a továbbiakban is, minden szó szerint idézett irat).

³⁵ DDI/6./I. 134. irat. 70.

³⁶ DDI/6./I. 70. irat. 37. és 152. irat. 78.

megszerzése érdekében szerettek volna kapcsolatba lépni Magyarországgal.³⁷ Fülep Lajos, aki művészettörténészként hosszú ideig Olaszországban élt és ezalatt rengeteg olasz ismerősre tett szert, Fiumében megkezdte a kapcsolatfelvételt. December 30-án érkezett meg a kikötővárosba, és rögtön érintkezésbe lépett a helyi Nemzeti Tanáccsal.³⁸ Riccardo Zanellával, a város akkori polgármesterével, és Francesco Saverio Grazioli tábornokkal, a katonai parancsnokkal bocsátkozott megbeszélésekbe: Fülep célja az volt, hogy Rómába utazhasson, és ott előmozdíthassa a két állam diplomáciai kapcsolatait.³⁹ Károlyi Mihály azonban nem adott hivatalos megbízatást Fülepnek, mivel egyelőre nem akart elköteleződni Olaszország mellett. Fülep január 12-i levelében sürgette a megbízólevél kiállítását, arra hivatkozva, hogy az olaszok értékelése szerint ennek halogatása azt tükrözi, hogy Magyarországnak nem fontos a két állam kapcsolatfelvétele. Ez a megítélés kedvezőtlen volt a magyar kormányra nézve.⁴⁰ Az olasz külügyminisztériumi titkár, Augusto Chiappori Biancheri fontosnak tartotta kihasználni, hogy a magyarok éppen Olaszországot választották védelmezőjüknek, ezért úgy gondolta, hogy mielőbb hivatalos megbízottakat kell kineveznie mindkét félnek.⁴¹ Sonnino 1919. január 18-án kelt levelében kifejtette, hogy olasz hivatalnokok Budapestre küldését tervezi, valamint szeretne képviselői megbízatásba helyezni valakit, aki kompetens a magyar ügyekben. Utasításba adta továbbá, hogy Csehországban lehetőleg kerüljék el az olasz hivatalnokok részvételét azokban a csapatokban, melyek konfliktusba keveredhetnek a magyarokkal.⁴² Ez a távirat rávilágít arra, hogy olasz részről a politikai elit is pártolta a közeledést. Viszont – mint Riccardo Zanella leveléből kiderül – az olaszok nem kezdeményeztek tárgyalásokat a magyarokkal, miután a közvélemény nagyon negatívan ítélte meg akkoriban Magyarországot. A magyar fél kezdeményezése után már valóban szívesen vették a két állam közeledését.⁴³ A hivatalos tárgyalások – melyeket itt nem kívánok részletezni, mivel azok már nem Fiuméről, hanem az esetleges diplomáciai kapcsolatokról szóltak – 1919. januárjában, Charmant Oszkár bécsi követ vezetésével kezdődtek meg. 1919. március 5-én pedig az olaszok Budapestre küldött megbízottja, Arrigo Tacoli márki már konkrét ajánlattal fordult Magyarországhoz Fiumét illetően. Ebben kedvezményeket és magyar zászló alatti szabad hajózást ajánlottak a magyaroknak a kikötővárosban, amennyiben Magyarország Olaszországnak ítéli a várost, továbbá anyagi

³⁷ KÁROLYI LEVELEZÉSE. 349. levél, 333-338.

³⁸ MOL K64/41. tétel, 1919-1132. 1919. jan. 1.

³⁹ 1995. 86.

⁴⁰ MOL K64/41. tétel, 1919-1131. 1919. jan. 12.

⁴¹ DDI/6./I. 884. irat, 471-472.

⁴² DDI/6./II. 3. irat, 2.

⁴³ MOL K64/41. tétel, 1919-1014. 1919. jan. 22.

segítséget, élelemellátást és morális támogatást a békekonferencián.⁴⁴ [Utóbbit Tacoli a „formális” jelzővel illette – H. P.]

Magyarország, mint vesztes állam véleménye azonban semmit nem nyomott a latban a békekonferencián – minthogy a vesztes országok jelen sem lehettek az eseményen –, és a Versailles-ban ülésező felek sokáig nem tudtak megegyezni abban, mi legyen az egykori magyar kikötőváros sorsa. Így a kérdésre több alkalommal visszatértek.

⁴⁴ DDI/6./II. 655. irat, 480.

3. Viták a békekonferencián 1919-ben

1919. január 18-án Párizsban Georges Clemenceau elnökletével kezdetét vette a békekonferencia, melynek célja Európa háború utáni rendezése volt. A Szövetséges és Társult Hatalmak itt állhattak elő területi igényeikkel, melyek tárgyalása során megmutatkoztak a nagyhatalmak érdekei, hiszen a vitás pontokkal kapcsolatban mindannyian aszerint döntöttek és érveltek, hogy az adott állam számára hogyan lenne a legkedvezőbb az európai viszonyrendszer.

Az olasz–jugoszláv ellentétek már a békekonferencia kezdete előtt kiéleződtek, ugyanis a két állam területi igényei kölcsönösen sértették egymás érdekeit. Már 1918 októberében nyilvánvalóvá vált, hogy Olaszország nem fog megkapni minden neki ígért területet. [Az ígéretek betartása már csak azért sem volt lehetséges, mert a titkos szerződések gyakran ellentmondtak egymásnak. Hogy csak egyetlen példát említsek, a londoni szerződés Olaszországnak ígérte a dalmát partvidék olaszlakta városait és Közép-Dalmáciát, ám pár hónappal később egy másik egyezmény Szerbiának adta Dalmácia egészét. Ez a későbbiekben szükségszerűen ellentétekhez vezetett. – H. P.] Október 24-én Gabriele D’Annunzio,⁴⁵ aki ez idő tájt a *Corriere della Sera* munkatársa volt, „*Győzelmünk, nem leszel megcsonkítva*” címmel írt verset az újságba, melyben az olasz nép hatalmas, ám szövetségesei által semmire sem becsült áldozatvállalását taglalta.⁴⁶

A békekonferencia előtt és alatt a városon belül folyamatosan zavargások zajlottak. Ezekről a magyar sajtó is értesítette a közönséget. Január 17-én a kikötő sorsát élénk figyelemmel kísérő napilap, Az *Est* tudósított egy nacionalista tüntetésről,⁴⁷ mely meglehetősen gyakran ismétlődött. Pár nappal később nemcsak tüntetésre, de verekedésre is sor került az olaszok és a jugoszlávok között, amit az olaszok úgy magyaráztak, hogy francia és szerb tisztek bujtották

⁴⁵ Eredeti nevén Gabriele Rapagnetta (1863-1938)

⁴⁶ IL CORRIERE DELLA SERA, 1918. okt. 24.

⁴⁷ AZ EST, 1919. jan. 17. A lap 1910-ben indult. Műfajilag bulvárlap volt, ami akkor még azt jelentette, hogy első kézből vette információit, és színvonalas hírszolgálatot biztosított. Polgári körökben a korszak legkeresettebb újságja volt. Az „igazság” bemutatására törekedett, politikai pártoktól független maradt. Ennek ellenére a Tanácsköztársaság idején, májustól augusztusig betiltották.⁴⁷ A Fiume-kérdésben is arra törekedtek a szerkesztők, hogy pártatlanok maradjanak. Ettől függetlenül a hangvételből néha ki lehet olvasni, hogy inkább az olaszok, mint a jugoszlávok pártján álltak. (KÓKAY – BUZINKAY – MURÁNYI 1994.)

fel ellenük a horvátokat.⁴⁸ Az újság hivatalosan nem foglalt állást a kérdésben, de a hangvételeből kiérezhető, hogy egyetért az olaszok ezen állításával. Erről az esetről a *Corriere della Sera* is beszámolt. Eszerint Fiumében összejövetelt tartottak a város és Dalmácia olaszága mellett, mire a horvátok beléjük kötöttek a Teatro Verdinél. A kötekedésre az olaszok természetesen energikusan reagáltak, és Sušaknál az olasz és a szerb katonák is összeverekedtek. A zavargásoknak az olasz és angol csapatok közös fellépése vetett véget.⁴⁹ Február elején az olasz lap felháborodva írta, hogy a fiumei francia csapatok parancsnoka olyan táviratot kapott a békekonferenciáról, melynek értelmében az olasz csapatoknak, két hadtest kivételével, távozniuk kell a városból. Ráadásul a kikötőbe érkezett egy szerb hadtest is, melynek megengedték, hogy – a szövetségesek mellett – részt vegyen Fiume megszállásában.⁵⁰

Egy nagyobb vita február 18-án, a versailles-i békekonferencián folyt a Fiume-kérdésről, amikor is a jugoszláv képviselők is kifejtették álláspontjukat a kérdésben, és előálltak követeléseikkel. Fiumével, illetve az egykori Osztrák–Magyar Monarchia délszlávok által lakott, Adria-parti részeivel kapcsolatban Ante Trumbić külügyminiszter foglalta össze a jugoszlávok érveit. Mint mondta, öt város (Gorizia, Trieszt, Lussin, Zára és Fiume) kivételével az Adria keleti partján délszláv többség található. [Lussin valójában nem város, hanem sziget volt; ma Lošinj – H. P.] A fent nevezett öt város olasz többségű, viszont a városok földrajzilag nem kapcsolódnak Olaszországhoz. A területen a délszlávokat mindig elnyomták – nem gyakorolhatták anyanyelvüket, melyen oktatás sem folyhatott – ennek ellenére a lakosság olaszosítása nem sikerült. Jugoszlávia szerette volna megszerezni azt a földrajzi egységet, melynek a Quarnaro-öböl és a dalmát partvidék is része, és ez az igény azért jogos, mert csupa jugoszláv-lakta területről van szó, melynek – ha egészében nézzük – csak elenyésző hányada olasz lakosságú, érvelt Trumbić. Mivel a terület mindig szegény volt, nem maradhat életképes a hátszág, vagyis Jugoszlávia régiói nélkül. Az egyetlen, kereskedelemre használható vasútvonal Fiuméből indul, és ezt a város építette, a közös irányítású magyar–horvát állam pénzén, így a tengerpart szóban forgó része nem tud fejlődni Fiume nélkül, aminek következtében a város elcsatolása a horvátoktól ésszerűtlen és érthetetlen lenne – folytatta a jugoszláv vezető.⁵¹ Egy Orlandónak küldött beszámoló szerint a szerbek érvelése nagyon általános volt, és az érvek közül kizárólag etnikaiakat tudtak

⁴⁸ AZ EST, 1919. jan. 24.

⁴⁹ IL CORRIERE DELLA SERA, 1919. jan. 22.

⁵⁰ IL CORRIERE DELLA SERA, 1919. febr. 4.

⁵¹ PPC/Vol. III. 50-51.

felmutatni, a politikaiak hiányoztak.⁵² A vitát nem sikerült lezárni, így a szerbek döntőbizottságot ajánlottak, amit az olaszok nem fogadtak el: maradt tehát a várakozás, amíg az időközben elutazott Wilson visszatér Párizsba, és eldönti a kérdést.⁵³ Az olasz sajtó még aznap állást foglalt a kérdésben:

„Az amerikai sajtó közölte, hogy az Egyesült Államok a jugoszlávokat támogatja a Fiume-kérdésben, és az olaszokat kész kitenni a kikötőből. (...) Fiume olasz város, mind népességét, mind érzelmeit és érdekeit tekintve. (...) Még Bissolati is, aki kész lemondani Dalmáciáról – vagyis egyáltalán nem vádolható imperializmussal – úgy véli, hogy Fiumének az Olasz Királyság részévé kell válnia. (...) Senki sem felejtetheti el, hogy Jugoszlávia nem születhetett volna meg a szövetségesek, köztük az olaszok hatalmas háborús áldozatvállalása nélkül. Fiume odaadásával a jugoszlávok megfizethetnék az olasz segítséget.”⁵⁴

Miután március elején az angolok és a franciák felkérték Wilson, legyen hivatalosan is ő a döntőbíró az olasz–jugoszláv vitában,⁵⁵ a kérdést ideiglenesen lezárták, és a vita csak 1919 áprilisában kapott ismét lángra. Bár az olaszok már március közepén is fenyegetőztek azzal, hogy kivonulnak a békekonferenciáról, amennyiben nem kapják meg Fiumét,⁵⁶ áprilisban ez az eshetőség minden eddiginél inkább napirendre került, mivel a Fiume körüli viták rendkívüli módon elfajultak. Wilson ugyanis elvből ellenezte a titkos szerződéseket, és mindenképp saját 14 pontja alapján szeretne volna rendezni Európa sorsát. Fiume esetében köztudottan egy olasz protektorátus alatt álló szabad kikötő létrehozását tartotta volna a legigazságosabb megoldásnak. Sonnino azonban – annak ellenére, hogy nem ragaszkodott Fiuméhez annyira, mint Orlando – úgy gondolta, hogy Wilson „ne avatkozzon bele Európa ügyeibe, hanem maradjon csak meg a saját amerikai kaptafájánál”.⁵⁷ Nem támogatta a Fiumével kapcsolatos olasz igényeket a Jugoszlávia mögött álló Franciaország sem, amit Clemenceau azzal indokolt meg, hogy a londoni szerződésben foglalt ígéretek között nem szerepelt a város.⁵⁸ A „béketeremtők” úgy tervezték, hogy a németeket április 25-ére hívják Párizsba a békefeltételek átvételére, aminek következtében az olyan megoldatlan problémákat, mint a Fiume-kérdés, a lehető leghamarabb tisztázni kellett.⁵⁹

⁵² DDI/6./II. 386. irat, 264.

⁵³ AZ EST, 1919. febr. 18.

⁵⁴ IL CORRIERE DELLA SERA, 1919. febr. 18.

⁵⁵ AZ EST, 1919. márc. 9.

⁵⁶ AZ EST, 1919. márc. 19.

⁵⁷ MACMILLAN 2005. 355.

⁵⁸ ALDROVANDI MARESCOTTI 1936. 233.

⁵⁹ AZ EST, 1919. ápr. 16.

Ezért április 19-én a nagyhatalmak megbeszélést tartottak a sorsáról. Ezen a napon Orlando fejtette ki az olasz álláspontot a békekonferencián. Szerinte Fiume az önrendelkezési jog alapján illetné meg Olaszországot, de történelmi és gazdasági érveket is lehetne felmutatni. Orlando úgy vélte, hogy Jugoszláviának Fiume nélkül is van épp elég kikötője, és kereskedelmileg Magyarország és Csehország számára sokkal fontosabb lenne a város, mint a délszlávoknak.⁶⁰ Wilson úgy ítélte meg, hogy Fiume minden közép-európai nép számára fontos, ezért következtetés lenne Olaszországhoz csatolni a várost, ráadásul a központ kivételével nem tekinthető olasz területnek a kikötő.⁶¹ Lloyd George úgy gondolta, hogy a londoni szerződés minden pontját figyelembe kell venni, és Olaszország nem követelhetne olyan térségeket, melyeket az egyezmény nem ígért neki. Ha Fiumét az olaszok kapnák, azzal – az angol miniszterelnök szerint – a szövetségesek hűtlenek lennének mind a szerbekhez, mind a londoni szerződéshez, mind a békekonferencia elveihez. Felhívta Orlando figyelmét arra is, hogy egyetlen olasz többségű város miatt kivonulni a konferenciáról egy nagyon súlyos döntés lenne.⁶² A vitát azonban most sem sikerült rendezni, így Wilson más úton próbálkozott: manifesztumot tett közzé, melyben ismét kifejtette a 14 pontot és azt, hogy Fiume esetében nem támogatja az olaszokat, és próbálta meggyőzni az olasz népet az Egyesült Államokkal való együttműködés szükségességéről.⁶³ Ennek hatására Orlando április 24-én, Sonnino pedig másnap elhagyta a békekonferenciát.⁶⁴ Mielőtt elutazott Versailles-ból, Orlando megindokolta távozása okát. Elmondta, hogy azért kell sürgősen hazautaznia Olaszországba, hogy a parlament előtt helyreállítsa tekintélyét, amit Wilson manifesztuma kikezdett. Az amerikai elnök bocsánatot is kért az olasz miniszterelnöktől, mondván, hogy ő nem akart Orlando háta mögött intézkedni, csak az amerikai alapelveket szeretne volna nyilvánosságra hozni, és nem gondolta, hogy tettének ilyen következményei lesznek.⁶⁵ Az olasz delegáció egyik tagja, Silvio Crespi is azt írta naplójában, hogy Olaszországnak nem állt szándékában a végleges távozás.⁶⁶ A miniszterelnök hamar, már május 7-én visszatért Párizsba. A kérdés rendezetlen maradt, így május végén megszületett az úgynevezett Tardieu-terv, vagyis, hogy Fiume legyen független állam a Népszövetség védelme alatt, Olaszország pedig megkapná Voloscát, és annektálhatná Zárát, Šibeniket és a szigeteket, ám a terv nem

⁶⁰ PPC/Vol. IV. 81-83.

⁶¹ PPC/Vol. IV. 86-88.

⁶² PPC/Vol. IV. 91-92.

⁶³ PPC/Vol. IV. 136.

⁶⁴ BURGWN 1997. 10.

⁶⁵ PPC/Vol. IV. 211.

⁶⁶ CRESPI 1938. 465. Crespi naplója szerint az olasz delegációs tagok úgy döntöttek, hogy Crespinek Párizsban kell maradnia, míg Orlando és Sonnino visszatérnek. [Ennek értelmében a visszatérés előre eldöntött tény volt – H. Petra]

tetszett Sonninónak.⁶⁷ Született egy olyan javaslat is, hogy Fiumében állítsanak fel egy öttagú bizottságot a város kormányzására, melyet két olasz, egy jugoszláv, egy fiumei és egy szövetséges alkotna, és a város legyen nemzetközi kikötő a Népszövetség védelme alatt, magához csatolva Volosca és Veglia szigetét is.⁶⁸

Június 19-én, főképp a békekonferencián való kudarcok miatt, Orlando lemondott, és utóda Francesco Saverio Nitti lett. A külügyminisztériumi székbe Tommaso Tittoni került. Emlékirataiban az új miniszterelnök a következőképpen értékelte Olaszország szerepét a békekonferencián:

*„Olaszországnak, mint Tardieu szépítgetés nélkül mondja, a békekonferencián semmi súlya nem volt. (...) Orlando keveset beszélt, Olaszországnak a konferencián való munkája teljesen a fiumei kérdésre szorítkozott...”*⁶⁹

Fiume esetében elismerte, hogy azt a londoni szerződés aláírásakor a nagyhatalmak Horvátország részeként tekintették. Úgy vélte, hogy mindjárt a háborúba való belépéskor kellett volna Olaszországnak követelnie a várost, de mivel ezt nem tette meg, az egyetlen, mindenki számára elfogadható megoldás szabadállam létrehozása lett volna.⁷⁰ [Vagyis Nitti is mentegeti magát, mint az emlékirat-írók többsége – H. P.] A nyár folyamán nem történt említésre méltó változás a Fiume-kérdésben, mely akkor került ismét előtérbe, amikor Gabriele D’Annunzio csapataival elfoglalta a várost (1919. szeptember 12-én). Ennek a „fiumei kaland” néven elhíresült esetnek a bemutatása előtt fontos megvizsgálni Wilson amerikai elnök olasz megítélését, melyet a békekonferencia kezdetétől április végéig zajló események változtattak meg.

⁶⁷ BURGWYN 1997. 12.

⁶⁸ PPC/Vol. IV. 79-80.

⁶⁹ NITTI 1923. 63.

⁷⁰ NITTI 1923. 64.

4. Wilson olasz megítélése a Fiume-kérdésről való állásfoglalásának tükrében

Az Amerikai Egyesült Államok elnöke, Woodrow Wilson a békekonferencián a béke megteremtőjeként és a viszálykodások elsimítójaként lépett fel, így az európai államok Messiásváró hangulatban tekintettek az elnök Párizsba érkezése elé. Wilson az 1918 januárjában megfogalmazott, híres 14 pontjában fejtette ki elveit, melyek nagyon ígéretesnek bizonyultak a sokat szenvedett, vén Európa számára. Többek között elrendelte a titkos diplomácia eltörlését, egyenlő gazdasági feltételeket szándékozott teremteni az államoknak a tengerek szabadságának biztosításával együtt, rendszerezte volna a gyarmati követeléseket, elrendelte a fegyverzet csökkentését, előíranyozta az orosz és belga területek kiürítését és a francia földek felszabadítását. Meghatározta az Osztrák–Magyar Monarchia további sorsát, javítani kívánta a balkáni népek helyzetét, elismerte Törökország és Lengyelország jogát a függetlenségre, és létrehozta volna a Nemzetek Szövetségét, közkeletűbb nevén a Népszövetséget.⁷¹

Ez az ideológia nagy várakozást keltett mindenütt, így Olaszországban is. Igaz, egy, az olaszokra nézve felettébb zavaró pontja akadt, nevezetesen a IX., amely így szólt: *„Az olasz határok jól elkülöníthető etnikai vonalak mentén lesznek kijelölve.”*⁷² De 1919 januárjának elején ezt a pontot még úgy értelmezték, hogy az olaszok minden olyan területet meg fognak kapni, ahol olasz többség él, így bizakodva tekintettek a jövőbe, és izgatottan készültek Wilson közelgő olaszországi látogatására. [Pedig ez a pont sokkal inkább tekinthető a londoni szerződéssel való szembehelyezkedés diplomatikus kifejezéseként – H. P.] A *Corriere della Sera* január elsején számolt be az utazás programjáról: *„Az elnök két napot fog eltölteni az olasz fővárosban, ahol a királyi család vendége lesz, de meglátogatja a pápát és a parlamentet is. Innen éjjel indul Milánóba, ahol protokollprogramok várják, majd Torinóba utazik. Ez után, január 7-én érkezik majd vissza Párizsba.”*⁷³ A cikk beszámolt arról is, hogy az elnök, látogatása során, találkozni kívánt Olaszország befolyásos személyiségeivel, azaz politikusokkal, újságírókkal és egyetemi tanárokkal is. A hangvételéből látszik, hogy az olaszok várták Wilson érkezését, és nagy gonddal igyekeztek összeállítani a programot, úgy, hogy az mindenben megfeleljen az amerikai vendég igényeinek. Másnap az újság címlapon

⁷¹ L. NAGY 1965b, 19-20.

⁷² ALDROVANDI MARESCOTTI 1936. 190.

⁷³ IL CORRIERE DELLA SERA, 1919. jan. 1.

közölte a Wilsonnak szánt üdvözlő sorokat, mely a háborúban harcolt katonák hősiek áldozatvállalásáról szólt, akik a békéért és az igazságért küzdöttek. *„Ha nyerünk, a világ végre szabad lesz, és olyan békét hozunk létre, amely gyökerestől kiirtja a háborút előidéző viszályokat”*⁷⁴ - mondta a cikk, éltetve Wilsont, aki ezt a hangzatos mondatot megalkotta.

A várva várt nap január 3-án érkezett el, melyről Silvio Crespi visszaemlékezéseiben beszámolt. Az elnök különvonatát mindenütt hatalmas tömeg várta, akik éljenezték őt magát is, valamint a Népszövetség intézményét és az Egyesült Államokat is. Wilson meglátogatta XV. Benedek pápát is.⁷⁵ Crespi naplója a benyomásokra is enged rávilágítani: *„Tíz órakor már egész Róma a vasútállomáson várakozik. 10:30-kor megérkezik Wilson, akit leírhatatlan lelkesedéssel üdvözl a tömeg. Az elnök meghatódik az öröm eme, tipikusan olasz módú, szívélyes megnyilvánulását látva. (...) Mondja, hogy még sohasem fogadták ilyen őszinte szívélyességgel, mint itt, Rómában. Tényleg nagyon meghatódott.(...) Általában véve, Európa-szerte Messiásként tekintenek rá.”*⁷⁶ A jól sikerült római fogadtatást azonban nem bizonyult felülmúlhatatlannak. Milánóban még ennél is nagyobb ovációban részesítették a „béke megteremtőjét”. *„Későn érkezem meg Milánóba. Az egész város ünnepel. (...) Wilson tapsvihar közepette érkezik meg (...)A nép (...)akkora szeretettel és olyan szenvedélyes lelkesedéssel fogadja a vendéget, hogy az még a Rómában tapasztaltakat is felülmúlja. Ezt az Elnök is érzékeli, aki a meglepetéstől kábultan egyre ismételve: Soha, soha nem volt még hasonlóban részem! Én sem igazán láttam még Milánóban ilyen szívből jövő lelkesedést: a kocsinkat szó szerint betakarják a virágok. A Királyi Palotáig vezető út diadalmenethez hasonlít...”*⁷⁷

Az olasz nép egyöntetű lelkesedéssel, éljenzéssel fogadta Wilsont, amerre csak járt. Január 8-án a *Corriere della Sera* teljes terjedelemben közölte az elnök Torinóban mondott beszédét, melynek ismeretében még érthetőbbé válik ez a mindent elsöprő ováció. Az elnök előbb a közte és Olaszország között meglévő kölcsönös bizalomról beszélt, majd arról, hogy az általuk Párizsban kidolgozott békét a népeknek kell fenntartaniuk. Elmondta, hogy hálás, amiért Olaszországban lehet, melynek népe és ő tökéletesen megértik egymást: *„Ugyanazok a gondolataink, a céljaink, a vágyaink. (...) Büszke vagyok arra, hogy egy olyan állam elnöke lehetek, melynek ilyen sok olasz származású lakosa van, hiszen mint irodalomtudós, ismerem*

⁷⁴ IL CORRIERE DELLA SERA, 1919. jan. 2.

⁷⁵ IL CORRIERE DELLA SERA, 1919. jan. 3.

⁷⁶ CRESPI 1938. 233. Silvio Crespi az olasz békedelegáció gazdasági szakembereként tartózkodott Versailles-ban.

⁷⁷ CRESPI 1938. 235.

e nemzet génusztát. (...) Szeretném még egyszer megköszönni a városnak és a kormánynak a fogadtatást, amiben részesített. Nem győzöm elégszer elmondani: Éljen Olaszország!”⁷⁸ A hosszú háborús évek után békére áhítozó népet, mely Wilsontól várta az igazság megteremtését, nyilvánvalóan teljesen elvakította ez a fajta, hízelgő beszéd, elkábították a nagy szavak. Egy ilyen szónoklat után nem csoda, hogy a nép még inkább lelkesedett az amerikai vendégért, mint korábban. Az elnöki látogatás kétséget kizáróan arról győzte meg őket, hogy bálványuk valóban mindent meg fog oldani, és intézkedései nyomán egy új világ fog létrejönni, ahol mindenki boldog és elégedett lesz.

Az olasz delegáció pénzügyi szakembere, Crespi egyike volt azon keveseknek, akik a hatalmas üdvrivalgás közepette is észrevették az ujjongást ezekben a napokban beárnyékoló tényezőt: a Bissolati-ügyet. Leonida Bissolati, egy horvát származású olasz politikus – aki később, áprilisban nyíltan felszólalt az olasz követelések ellen a milánói Scalában⁷⁹ – ugyanis már ekkor, Wilson látogatásának idején hangoztatta, hogy túlzónak tartja az olaszok adriai követeléseit, és személyesen is találkozott az elnökkel. Crespi az esetről így számolt be: *„Súlyos hiba volt hagyni, hogy a Bissolati-ügy kirobbanjon éppen Wilson olaszországi tartózkodásának vége felé. Vajon miről beszélhetett Wilson és Bissolati, amikor négyszemközt maradtak? Az elnöknek kétségkívül most az a benyomása, hogy Olaszország rendkívül megosztott az Adria-kérdésben...”*⁸⁰ Ez a kis naplórészlet két dologra enged következtetni: az egyik az, hogy írója azt szeretné, hogy Wilson jó képet kapjon Olaszországról, a másik pedig az, hogy ennek ellenére – talán nem is tudatosan – érzi, hogy nem feltétlenül kellene hiú reményeket táplálni az elnök tetteit illetően, hiszen az amerikai államfő mindenkivel tárgyalni akar. Ennek következtében pedig nem száz százalékgig bizonyos, hogy a döntések valóban képesek lesznek mindenki érdekeit egyformán szolgálni.

1919. január 18-án ténylegesen kezdetét vette a békekonferencia, ahol a hangzatos wilsoni elveknek megfelelő békefeltételeket ki kellett volna alakítani. A wilsonizmus azonban csak ideológia volt, melynek elveit sokszor félreértelmezték, vagy figyelmen kívül hagyták.⁸¹ Nitti, a későbbi olasz miniszterelnök úgy vélekedett, hogy a pontok megalkotása hiábavaló volt, mert azok közül egyiket sem alkalmazták.⁸² Így a 14 pont a gyakorlatban alkalmazhatatlannak bizonyult, amely már a konferencia első pár hetében elég egyértelműen kiderült. Olaszország

⁷⁸ IL CORRIERE DELLA SERA, 1919. jan. 8.

⁷⁹ MACMILLAN 2005. 361.

⁸⁰ CRESPI 1938. 236.

⁸¹ ORMOS 1983.140-141.

⁸² NITTI 1923. 92. Az egyetlen pont, ami teljesült, az a Népszövetség létrehozása volt (még ha nem is éppen úgy működött, ahogyan azt Wilson elképzelte).

a követeléseit – Fiume kivételével, ahol a népek önrendelkezési jogát tartotta szem előtt – az 1915-ös londoni szerződésre alapozta, ám Milenko Vesnić szerb követ már a tárgyalások elején kifejtette, hogy a titkos szerződések nem vonatkoztathatóak a jugoszlávok által igényelt területekre, ugyanis az egyezményeket később írták alá, mint ahogy Szerbia hadba lépett.⁸³ Ennek következtében január 25-én Wilson leszögezte, hogy vagy Dalmáciát, vagy Fiumét a délszlávoknak kell ítélni.⁸⁴ Az olaszokat a hír olyannyira megdöbbenette, hogy még a király, III. Viktor Emánuel is levélben fordult miniszterelnökéhez, melyben utasította Orlandót, hogy a delegáció tagjainak ragaszkodni kell mind Fiuméhez, mind a szigetekhez, és nem szabad engedni, hogy elvegyék Olaszországtól azt, ami az övé.⁸⁵ Crespi szerint – aki sokszor beszélt az elnökkel – Wilson változatlanul hangoztatta az olaszok iránti baráti érzelmeit,⁸⁶ ám a nép lelkesedése alábbhagyott, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy a *Corriere della Sera* hosszú ideig nem cikkezett Wilsonról.

A február 18-ai ülést követően Aldrovandi Marescotti, az olasz delegáció titkára annyit jegyzett meg naplójában, hogy az amerikai elnök egy kissé tanítós stílusban beszélt.⁸⁷ Márciusban Crespi, aki művében mindvégig nagyon lojálisan és szeretettel írt Orlandóról, örömmel konstataulta, hogy egy márciusi estén Wilson négy szemközti beszélgetésre hívta az olasz miniszterelnököt, amely több, mint egy óra hosszát tartott.⁸⁸ Orlando maga is írt arról, hogy az amerikai államfő őszinte szimpátiával és bizalommal viseltetett iránta, sőt, Wilson még akkor is barátságos levelet küldött neki, amikor ő [Orlando – H. P.] már régen lemondott minden hivataláról, és egyszerű polgárként élt. Azonban – és ezt Wilson is tudta – az Adria-kérdés miatt a bizalom nem volt kölcsönös, mert az elnök eljátszotta Orlandóét.⁸⁹

Áprilisban, amikor a Fiume körüli vita tetőfokára hágott, a *Corriere della Sera* arról tudósított, hogy az olaszok bíznak abban, hogy az elnök kedvezően ítéli majd meg a kérdést, és a tárgyalások hamar, eredménnyel zárulnak majd.⁹⁰ Nem tudták, hogy már három nappal korábban eldöntetett a kérdés egy beszélgetés során, melyet Wilson és Orlando négy szemközt folytattak, és amelyről Crespi naplóbejegyzése maradt fent. A napló írója elmesélte, hogy nagy izgalommal várták a találkozó kimenetelét, amely azonban nem sok jót hozott: „*Mikor Orlando visszatért a Bischoffen-palotából, rögtön leolvashattam az arcáról, hogy a*

⁸³ ORMOS 1983.158.

⁸⁴ DDI/6./II. 99. irat, 64.

⁸⁵ DDI/6./II. 191. irat, 131.

⁸⁶ CRESPI 1938. 267.

⁸⁷ ALDROVANDI MARESCOTTI 1936. 420.

⁸⁸ CRESPI 1938. 351.

⁸⁹ ORLANDO 1960. 469.

⁹⁰ IL CORRIERE DELLA SERA, 1919. ápr. 17.

megbeszélés nem hozta a várt eredményt.(...)Orlando azt meséli, hogy az Elnök átadott neki egy memorandumot az olasz határok kérdéséről.(...) [A memorandum – H. Petra] tele van az olaszok iránti barátságról szóló szép körmondatokkal, és én, aki többször érintkeztem Wilsonnal, mint akárki mással az elnökök közül, azt gondolom, hogy ezek a mondatok tényleg hitelesek.”⁹¹ Crespi még leírta, hogy a memorandum ellenkezik Wilson elveivel, ugyanis a 14 pont kimondta, hogy a volt Osztrák–Magyar Monarchia népei maguk dönthetnek sorsukról, ám Fiume esetében az elnök éppen ezt nem engedi meg.⁹² Indulatosan kifejtette, hogy mindebből arra következtet, hogy Amerika mindvégig a jugoszlávoknak dolgozott, és az ő pártjukon állt.⁹³ Ez utóbbi gondolat később odáig fajult, hogy egyesek egyenesen azt állították, hogy Wilsonnak „személyes érdekei fűződtek Jugoszláviához”, azaz jugoszláv szeretője volt.⁹⁴

A kérdés tárgyalása április 20-án folytatódott. „A megbeszélés hosszú ideig elhúzódott, és voltak szenvedélyes pillanatai, hiszen mindnyájunkat nyomasztott a készülő tragédia súlya: egyszerre ráébredtünk, hogy hamarosan szakításra kerül a sor Olaszország és a szövetségesei között.”⁹⁵ A tragédiát az jelentette, hogy a januárban még lelkes olaszoknak rá kellett ébredniük arra a számukra keserű igazságra, hogy a wilsoni elvek és a londoni szerződésben foglaltak éles ellentétben állnak egymással, és a 14 pont Jugoszláviának kedvezett. Mindezt Olaszország úgy értékelte, hogy megnyerte a háborút, de elveszítette a békét.⁹⁶ Az, hogy Olaszország elveszítette Fiumét, valóban heves érzelmeket idézett elő, az olaszok keserűen csalódtak Wilsonban, és keresték az elnök viselkedésének okait. Becsapva érezték magukat, és a lelkesedésük egy csapásra megszűnt. Miután Orlando és Sonnino ideiglenesen távoztak Versailles-ból, a *Corriere della Sera* meglehetősen ellenséges hangvételű cikkben fejtette ki álláspontját a történetekről. A cikknek a „Fiume-kérdés és Wilson ellentmondásai” címet adták, és azt fejtették ki benne, hogy Wilson annak idején azért nem adta Danzigot Lengyelországnak, mert a város lakosságának többsége német. „Akkor – teszi fel a kérdést az újság – mi akadálya van annak, hogy a teljességgel olasz Fiumét Olaszországhoz csatolják?”⁹⁷ A cikk szerint Wilson következtelen, ugyanis Fiume esetében csak annyit mondott, hogy a város szükséges a jugoszlávoknak. „De akkor – folytatódik a cikk – Danzig

⁹¹ CRESPI 1938. 424-426.

⁹² CRESPI 1938. 426.

⁹³ CRESPI 1938. 428.

⁹⁴ MACMILLAN 2005.371.

⁹⁵ CRESPI 1938. 441-442.

⁹⁶ BURGWIN 1997. 3-5.

⁹⁷ IL CORRIERE DELLA SERA, 1919. ápr. 27.

is szükséges Lengyelországnak, melynek nincs más kijárata a tengerre, ezzel szemben Jugoszláviának van belőle egy tucat.”⁹⁸

Visszatérve a békekonferenciára, Crespi nem minden káröröm nélkül jegyezte meg naplójában, hogy az addig aktív és tettei kész Wilson egy kiábrándult és fáradt ember benyomását kelti.⁹⁹ Mindezt úgy is tekinthetjük, hogy a korábbi bálványból olyan ember lett, aki hatalmas csalódást okozott azoknak, akik számítottak rá. Legalábbis ezt fejezi ki Orlando Wilsonról adott jellemzése, amit utólagosan, az események végiggondolása után, keserű önváddal vetett papírra. Mint írta, Wilson szerint intelligens és spontán volt, de teljességgel hiányzott belőle a következetesség. „*Csak miután hosszasan tanulmányoztam a jellemét, és keserű tapasztalatokra tettem szert, értettem meg a valódi természetét.*”¹⁰⁰ Orlando vádolta magát, amiért nem próbálta meg idejében megismerni Wilsont, és így beleesett ugyanabba a hibába, mint egész Európa, mely az elnökből a világ Megváltóját látta. Elkerülhette volna az országának okozott fájdalmat is, ha előbb megértette volna amerikai kollégájának jellemét.¹⁰¹ Az egykori olasz miniszterelnök utólag már úgy látta, hogy Wilson, amikor elveiről beszélt, egy dogmatikus prédikátorhoz hasonlított, aki valójában álmvilágban élt, és elvesztette a realitásérzékét. Amikor azonban ezen elveket meg kellett volna valósítania, úgy viselkedett, mint egy „kocsmapolitikus”, akit briliáns szónoki képességeivel le tudta venni a lábukról az embereket. Valójában Wilson – fogalmazta meg később Orlando a végleges véleményét – csak a saját érdekeit nézte, és mindenhatónak képzelte magát, elveit pedig felsőbbrendűeknek.¹⁰² „*Wilson egy diktátor volt, mégpedig olyan, aki pusztán személyes kritériumoktól, ha nem egyenesen szeszélyektől vezérelve döntött*” – írta bosszúsan.¹⁰³

Összefoglalva, Wilson olaszországi „pályafutása” egy üstököséhez hasonlított. Kezdetben reménykedő, minden bizalmukat döntéseibe helyező, lelkes tömegek várták az egész országban. Az olasz közvélemény már a békekonferencia első heteiben elbizonytalanodott, majd áprilisban, Fiume Jugoszláviának adásával teljesen kiábrándult az elnökből, a politikusok pedig keserű csalódásuknak adtak hangot. Az olasz megítélés talán legjobb összefoglalását Silvio Crespi egy megállapítása adja, miszerint „*Wilson olaszországi utazása után minden nagyobb olasz városban elneveztek egy utcát, egy intézményt, vagy épp egy egyesületet az elnökről. Nos, a kivonulás* [a békekonferenciáról való kivonulás – H. P.] *után*

⁹⁸ IL CORRIERE DELLA SERA, 1919. ápr. 27.

⁹⁹ CRESPI 1938. 544.

¹⁰⁰ ORLANDO 1960. 353.

¹⁰¹ ORLANDO 1960. 353.

¹⁰² ORLANDO 1960. 353-354.

¹⁰³ ORLANDO 1960. 442.

ezenek nevét megváltoztatták.”¹⁰⁴ Mondhatjuk úgy is, hogy Olaszország Wilson-imádata pár hónap alatt a legkeserűbb csalódás okozta gyűlöletté változott.

Persze ez a megítélés Wilsonról csak az olaszok tapasztalatait tükrözi. Nincs okunk kételkedni abban, hogy az elnök tényleg a legkedvezőbb rendezést szerette volna véghezvinni Európában. Csak nem számolt azzal, hogy vajmi keveset tudott az „öreg kontinens” viszonyrendszeréről, és az évszázados ellentéteket nem lehetett pár hét alatt elsimítani. Ne feledjük azt sem, hogy a 14 pont olyan helyzetben született, amely a politikai kampányok felfokozott állapotához hasonló (csak éppen háború formájában), amikor hangzatos, magával ragadó jelszavakra van szükség.

¹⁰⁴ CRESPI 1938. 514.

5. Gabriele D'Annunzio „kormányzása”

Gabriele D'Annunzio költő és újságíró szabadcsapataival 1919. szeptember 12-én foglalta el Fiume városát, ez volt a „Marcia su Fiume”. Az ötlet, hogy Fiumét „fel kell szabadítani” a szövetséges uralom alól, 1919 tavaszán merült fel, és az olasz politikai elit is támogatta a város katonai megszállását, de nyilvánvalóan nem D'Annunzio parancsnoksága alatt.¹⁰⁵ Áprilisban Giovanni Host Venturi vezetésével a nacionalisták létrehozták a Legione Fiume [Fiumei Légión – H. Petra] nevű szervezetet.¹⁰⁶ A szervezkedés kulcsfigurája lett az iparosként tevékenykedő Oscar Sinigaglia is, aki az anyagi háttérrel biztosította, és az önkéntesek csatlakozását szervezte.¹⁰⁷ Mikor 1919 szeptemberében a szövetségesek úgy döntöttek, hogy egy közös rendőrséget küldenek Fiuméba, D'Annunzio elhatározta, hogy megelőzi őket, és felkészült a város elfoglalására. Szándékait Mussolinival is tudatta,¹⁰⁸ aki örömmel üdvözölte a vállalkozást:

*„A mi embereink Fiumében, nem pedig Rómában vannak. Olaszország fővárosa a Quarnaro-öbölben, nem a Tevere mentén található. Ott van a mi kormányunk, melynek mostantól szót fogadunk. Nittinek, annak a vészterhes embernek a kormányzása véget ért.”*¹⁰⁹

Mussolini, aki szívvel-lélekkel támogatta D'Annunzio vállalkozását, nem véletlenül beszélt így Nittiről. Az olasz miniszterelnök ugyanis már régóta tudott a költő terveiről, ezért csapatokat mozgósított az önkéntesek megállítására. Ezen túlmenően sokat tett azért, hogy az Orlando által támogatott propaganda miatti felfokozott hangulat alább hagyjon. Fiume elfoglalásának hírért állítólag az asztalra csapva fogadta.¹¹⁰

A békekonferencián ülésezők szeptember 15-én értesültek a város elfoglalásáról.¹¹¹ A Nitti-kormány erős nyomás alatt állt Fiume miatt, hiszen az olaszok többsége nem volt hajlandó lemondani a városról, D'Annunzio pedig, aki Fiume parancsnokává nevezte ki magát, nem ismerte el az olasz kormányt.¹¹² A három szövetséges [Az Amerikai Egyesült Államok ekkor már nem volt jelen a békekonferencián, mert a németekkel való béke aláírása, 1919. június

¹⁰⁵ LEDEEN 1975. 70-72.

¹⁰⁶ ALATRI 1976. 190.

¹⁰⁷ DE FELICE 1978. 10.

¹⁰⁸ MONTANELLI 2006. 614.

¹⁰⁹ GERINI 1938. 61.

¹¹⁰ LEDEEN 1975. 101-102.

¹¹¹ PPC/Vol. VIII. 225.

¹¹² AZ EST, 1919. 09. 30.

28-a után hazament – H. P.] azonnal a kérdés megoldásának kereséséhez látott. Clemenceau szerint magát a várost az olaszoknak, a kikötőt és a vasutat (vagyis a kereskedelmi csomópontokat) a Népszövetségnek, a vonzáskörzetet pedig Jugoszláviának ítélték volna.¹¹³ Tittoni olasz külügyminiszter memorandumban vázolta fel saját elképzeléseit Fiume sorsára vonatkozóan: Clemenceau első két pontjával egyetértett, a harmadikat azonban módosította volna. Dalmáciát csak Zára szabad város nélkül adta volna Jugoszláviának, azzal a feltétellel, ha a délszláv állam hajlandó lett volna biztosítani Olaszország kereskedelmét a térségben. Több szigetre igényt tartott az olaszok nevében, akik szabadon használhatták volna a vasutat.¹¹⁴

Október 18-án Tittoni javasolta, hogy Fiume legyen önálló állam a Népszövetség oltalma alatt.¹¹⁵ Ezt a javaslatot a döntéshozatallal megbízott Egyesült Államok nem fogadta el, ezért Tittoni mielőbbi új megoldástervet kért.¹¹⁶ A kudarc után Tittoni helyét a külügyminiszteri poszton Vittorio Scialoja vette át. A megoldás ismertetése előtt azonban tanácsos kitérni a város belső életének alakulására és D’Annunzio „kormányzásának” menetére.

*

A költő „egy mindenkiel háborúban álló állam” fejévé nevezte ki magát. A megalakuló kormány fejévé Giovanni Giuriatit¹¹⁷ nevezte ki, aki – állítása szerint legalábbis – felszólította az önkénteseket arra, hogy kerüljék a várost megszálló idegen csapatokkal való összetűzést.¹¹⁸ Az olasz katonai parancsnokság szerint Fiume városa egy ostrom alatt álló területhez hasonlított: D’Annunziohoz egyre több önkéntes csatlakozott, akik minden előkészületet megtettek a jugoszláv támadás ellen.¹¹⁹ Októbertől ugyanis három tényező befolyásolta Fiume helyzetét. Az egyik a jugoszláv támadástól való félelem volt, a másik, hogy a város lakossága fokozatosan két táborra oszlott, a szélsőségesekre és a tárgyalásos úton való rendezésben bízókra. Utóbbiak attól féltek, hogy D’Annunzio és hívei körében el fog terjedni a bolsevizmus. A harmadik tényező elsősorban az olasz kormány szempontjából volt fontos, mely attól tartott, hogy az önkéntesek terjeszkedni akarnak az Isztrián.¹²⁰

¹¹³ PPC/Vol. VIII. 214.

¹¹⁴ PPC/Vol. VIII. 229.

¹¹⁵ AZ EST, 1919. 10. 18.

¹¹⁶ AZ EST, 1919. 11. 01.

¹¹⁷ MONTANELLI 2006. 615. Giovanni Giuriati, olasz fasiszta politikus, a fasiszmus évei alatt többször miniszter.

¹¹⁸ ALATRI 1976. 211.

¹¹⁹ AZ EST, 1919. 10. 21.

¹²⁰ ALATRI 1976. 247.

Gabriele D'Annunzio politikájának három fázisa volt. Az első Fiume elfoglalásától 1919 decemberéig tartott, a második 1920 novemberéig, a rapallói szerződésig, a harmadik pedig eltávolításáig, azaz 1921 januárjáig.¹²¹ Az első fázist a kormányzat kidolgozásának ideje jelentette.¹²² Ekkor még az olasz kormány kész volt tárgyalásokba bocsátkozni D'Annunzioval, és ezzel Nitti Pietro Badoglio tábornokot bízta meg. Badoglio „modus vivendit” ajánlott a költőnek. Eszerint Fiume döntési szabadságot élvezett volna sorsának kérdésében, az olasz kormány pedig – azon túl, hogy segített volna Fiumének a normális életfeltételek kialakításában – megígérte, hogy nem egyezik bele a várost az olasz anyaországtól elszakító megoldásba és függetlenségének csorbításába. Garantálta volna Fiume olasz reguláris csapatokkal való védelmét, és elfogadta volna a város fejedelmének az ottani lakosság által választott vezetőt.¹²³ Mivel azonban D'Annunzio ragaszkodott a fiumei parancsnoksághoz, a tárgyalási kísérlet megbukott.¹²⁴

A „modus vivendi”- ügy változást hozott a nép és D'Annunzio viszonyában, ugyanis a Fiumei Olasz Nemzeti Tanácsnak tetszett az ajánlat, és a lakosság is hajlott arra, hogy mellette tegye le a voksát. D'Annunzio azonban mindent megtett, hogy ellenszavazásra bírja a népet, még az erőszaktól sem riadt vissza.¹²⁵ Így a parancsnok és a nép között megromlott a viszony.¹²⁶ A lakosság olyannyira elégedetlen lett a költő „kormányzásával” – és ezzel kezdetét venne D'Annunzio politikájának második fázisa –, hogy egyesek már a Jugoszláviához való csatlakozást sem elleneztek, a kialakult helyzetért pedig újdonsült vezetőjüket okolták.¹²⁷ Badoglio szerint a költőt nemes szándék és valódi hazaszeretet vezérelte, ám nem volt vezetésre termett alkat, csak egy energikus ember, aki jól tudott tömegeket uszítani.¹²⁸ D'Annunzio egyébként „Duce” megnevezéssel illette magát, és ezzel, valamint a palota erkélyéről mondott lelkesítő beszédeivel egyaránt példaképként szolgált Mussolininak, aki 1919. december 20-án Fiuméba látogatott, ahol a Teatro Verdiben mondott beszédet: „*Fiumét elnézve, nem létezik más megoldás: a városnak olasznak kell lennie.*”¹²⁹ A később hírhedtté vált fasiszta induló, a „*Giovinezza*” is innen származik, mivel a légiósok kedvelt dala volt. De Mussolini későbbi államberendezkedésének mintája is a fiumei alkotmány volt.¹³⁰ A

¹²¹ DE FELICE 1978. 36.

¹²² DE FELICE 1938. 36.

¹²³ ALATRI 1976. 323-324.

¹²⁴ ALATRI 1976. 326.

¹²⁵ ALATRI 1976. 343-344.

¹²⁶ DE FELICE 1978. 57.

¹²⁷ DE FELICE 1978. 13.

¹²⁸ ALATRI 1976. 348.

¹²⁹ GERINI 1938. 21.

¹³⁰ VOLPE 1981. 103.

parancsnok, D'Annunzio ugyanis a „modus vivendi” kudarca után a nép és közte megromlott viszonyt úgy kívánta rendezni, hogy sajátos társadalmi berendezkedést hozott létre. Egyfajta „latinizált bolsevizmust” szeretett volna kiépíteni, amelyben a „munka szentségét” összekapcsolta a polgári-demokratikus hagyományokkal.¹³¹

Az alkotmány 1920. augusztus 27-én kelt.¹³² Az új állam, mely a Reggenza Italiana del Carnaro [Quarnarói Olasz Régenység – H. P.] nevet viselte, a nép szabad akaratából, történelmi, földrajzi és emberi jogok által életre hívva született, és Volosca, Lovrana, a szigetek közül Moschiena, Albona, Veglia, Lussin, Cherso és Arbe, valamint a régi velencei köztársaság szigetei alkották.¹³³ A város tervezett berendezkedése utópikus, középkorias, egyszerre diktatórikus és nagyon liberális.¹³⁴ Utópikussága abban rejlik, hogy a múltba való visszavágyódás figyelhető meg a szövegen, és számos latinizmusával, illetve az antik időkre való utalásával azt az érzetet kelti, hogy D'Annunzio szemei előtt az egykori Római Birodalom eszmeiségének felélesztése lebeghetett. Erre utal az is, hogy az alkotmányt kihirdető beszédében a „*Rómaiak, olaszok!*”- megszólítást használta.¹³⁵ Az állampolgárok életére vonatkozó rendelkezések liberálisak voltak: az alkotmány nemre, fajra, nyelvre, osztályra és vallásra való tekintet nélkül mindenkinek egyforma jogokat biztosított, és kiemelt figyelmet fordított a személyi jogok és az egyéni szabadság védelmére. Az állampolgárság megszerzését kitüntetésnek tartotta. A szabad véleménynyilvánítás, a sajtószabadság és a gyülekezési jog egyértelműek voltak, csakúgy, mint a vallásszabadság. Minden állampolgár, férfiak és nők egyaránt, ugyanazt a nevelést kapta, melynek mind szellemi, mind testi része volt. Mindenkinek kötelessége volt dolgozni, és a munkát az alkotmány szentnek tartotta [ez az alkotmány szocialista – bolsevista vonásának tekinthető – H. P.]. Azt, hogy ki milyen foglalkozást választ, mindenki szabadon eldönthette. Az állampolgároknak három dolgot kellett szem előtt tartaniuk. Az egyik, hogy az élet szép, és minden ember szabadon élheti a sajátját. A másik, hogy teljes értékű ember az, aki minden napot erényesen tölt el, a harmadik pedig, hogy a jól végzett munka megszépíti a világot.¹³⁶ Fiumei állampolgár az lehetett, aki Fiumében született, aki bármely, a Régenységhez csatlakozni kívánó város lakosa volt, vagy aki állampolgársági kérelmet nyújtott be, ami elfogadásra került. Az állampolgárok húsz év felett minden jogot gyakorolhattak. Megfosztották az állampolgárságától azt, aki fellázadt a

¹³¹ DE FELICE 1978. 62.

¹³² Az alkotmány szövege itt található: DE FELICE 1974. 471-489.

¹³³ DE FELICE 1974. 471. A térségről a térképet lásd: 2. melléklet

¹³⁴ VOLPE 1981. 98.

¹³⁵ DE FELICE 1974. 347.

¹³⁶ DE FELICE 1974. 472-474.

terület védelmét biztosító katonai szolgálat ellen, nem fizette az adókat, vagy nem szolgálta a közösség érdekeit.¹³⁷ D'Annunzio nevéhez fűződött a Mussolini által szintén átvett korporációs rendszer is. A költő tíz korporációt, azaz érdekvédelmi szervezetet hozott létre, és ezekbe csoportosította a különböző foglalkozásokat. Minden korporációt egy, az állam által jóváhagyott vezető képviselt, aki konzulokat választhatott maga mellé. Ők a különböző állami ünnepeken megkülönböztetett helyet foglalhattak el. A nem munkával kapcsolatos ügyeket különböző közösségek képviselték.¹³⁸

Az állam életét két tanács, a Legjobbak Tanácsa és a Felügyelők Tanácsa irányította. A Legjobbak Tanácsa a Régensség szavazóképes tagjai által választott képviselőkkel állt össze, és a testületet háromévente kellett megújítani. Ennek a tanácsnak rendfenntartó, törvényhozó és művészetpártoló funkciója volt. A Felügyelők Tanácsának hatvan tagja volt, akik kétevente cserélődtek. Ők foglalkoztak a kereskedelem-, a pénz- és a vámügyekkel.¹³⁹ A bírói hatalmat öt testület gyakorolta. A Jó Emberek ítéleztek a civil ügyekben, így őket a nép választotta. A Munkabírák a korporációk által választott igazságügyi szakemberek voltak. Amely ügyekben ez a két testület nem dönthetett, az a Tógások elé került. Hét esküdt, két segéd és egy Tógás alkotta a Bűnök Ítélszékét, mely a politikai természetű ítéletek meghozatalára volt hivatott. Az ötödik testület, az Igazság Udvara hét tagból állt, akiket a Nemzeti Tanács választott ki. Ők a legfelső állami szinteken esetlegesen előforduló korrupciós ügyekben, szabálytalanságokban ítéleztek.¹⁴⁰ Ha a Régensség különlegesen veszélyes helyzetbe került volna, a parancsnokot rövid időre – római mintára – diktátorrá nevezhette ki a Nemzeti Tanács. A Duce ez idő alatt minden politikai, törvénykezési és bírói hatalmat kézben tarthatott.¹⁴¹ A katonai szolgálat nőknek és férfiaknak egyaránt kötelessége volt.¹⁴² A munka mellett az antik, latin kultúra felélesztését és ennek ápolását minden állampolgár feladatául szabták,¹⁴³ ami egyértelműen az alkotmány konzervatív vonása. A Nemzeti Tanácsnak hétévente kellett volna üléseznie, hogy megvitassa az esetleges reformokat, melyeket bármely állampolgár kezdeményezhetett.¹⁴⁴

D'Annunzio azzal a céllal hozta létre egy alkotmányt, hogy olyan alaptörvényt alkosson, amelyet később esetleg egész Olaszországra alkalmazni lehetett volna. A költő végcélja

¹³⁷ DE FELICE 1974. 475.

¹³⁸ DE FELICE 1974. 475-477.

¹³⁹ DE FELICE 1974. 478-480.

¹⁴⁰ DE FELICE 1974. 481-482.

¹⁴¹ DE FELICE 1974. 482.

¹⁴² DE FELICE 1974. 483.

¹⁴³ DE FELICE 1974. 484.

¹⁴⁴ DE FELICE 1974. 486.

ugyanis továbbra is az Olaszországhoz való csatlakozás maradt, melyet alátámaszt egy beszéde is:

*„Marconi hajójáról (...) Fiume eltökélt népe és a meggyötört város védőserege világgá kiáltja, hogy tántoríthatatlan elhatározással örökké ki fog tartani az olasz anyaország mellett.”*¹⁴⁵

Mindeközben Olaszország folyamatosan dolgozott azon, hogy minél előbb megszülessen a lehető legkedvezőbb megoldás a Fiume-kérdésben.

¹⁴⁵ AZ EST, 1920. 10. 06.

6. A megoldás

1919. november 10-ei ülésükön a békekonferencián tárgyaló felek kimondták, hogy a D'Annunzio és csapatai által előidézett helyzet megoldása Olaszország felelőssége, és az olasz kormánynak ellenőrzése alatt kell tartani Fiume hadseregét és hajóit.¹⁴⁶ Ebben a hónapban [Azt követően, hogy Tittoni külügyminiszteri posztját Scialoja vette át – H. P.] merült fel először, hogy az olaszoknak és a jugoszlávoknak tárgyalniuk kellene egymással a köztük fennálló vitás pontokról.¹⁴⁷ Decemberben a nagyhatalmak közös egyetértéssel elhatározták, hogy Magyarországot lemondatták minden fiumei politikai jogáról, csakúgy, mint a városhoz tartozó, hajdan a Magyar Királysághoz kapcsolódó területekről.¹⁴⁸

1920 januárjában már nemcsak a többi nagyhatalom, de Olaszország is sürgette a helyzet rendezését a jugoszlávokkal. Scialoja ugyanis rájött arra, hogy az Olaszországban fennálló belső nehézségeket [amelyeket jól példáznak a gyakori kormány-és miniszterváltások – H. P.] jórészt a Fiume miatti külpolitikai válság okozta.¹⁴⁹ A brit miniszterelnök, Lloyd George memorandummal próbálkozott: ebben nemcsak a saját, de a franciák nevében is nyilatkozva kifejtette, hogy a brit és a francia kormányok – szándékukat tekintve – készek a londoni szerződés érvényesítésére, hiszen nem felejtették el, hogy Olaszország önként, áldozatot vállalva harcolt az antant oldalán a szerbek által kirobbantott háborúban. Mivel azonban az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követően a délszlávok felszabadultak a magyar és német uralom alól, átalakultak a viszonyok. Ezért a brit és a francia kormányok azt javasolták, hogy Fiume a várost körülvevő Szabadállammal együtt kerüljön a Népszövetség oltalma alá.¹⁵⁰ A békekonferencia ülései 1920. január 21-én véget értek,¹⁵¹ de a Fiume-kérdés megoldása ekkor még nem következett be. Nem hozott változást az 1920. február 12–március 5-ig tartó londoni konferencia sem, amit kifejezetten az Adria-kérdés rendezésére hívtak össze.¹⁵²

1920. június 15-én Olaszországban ismét kormányváltás történt, Nitti helyét Giovanni Giolitti, a külügyminiszteri posztot pedig Carlo Sforza vette át. Az új külügyminiszter

¹⁴⁶ PPC/Vol. IX. 75-76.

¹⁴⁷ PPC/Vol. IX. 238.

¹⁴⁸ PPC/Vol. IX. 433.

¹⁴⁹ PPC/Vol. IX. 843.

¹⁵⁰ PPC/Vol. IX. 860-861.

¹⁵¹ A békekonferencia-jegyzőkönyvek (PPC) utolsó irata ekkor kelt.

¹⁵² ALATRI 1976. 410.

politikája két irányvonalat követett egyszerre: az egyik Magyarország, Románia, Bulgária és Albánia bevonásával a jugoszláv – csehszlovák szövetséget volt hivatott ellensúlyozni, a másik pedig a körvonalazódó kisantanthoz,¹⁵³ azon belül is elsősorban Jugoszláviához közelítette Olaszországot.¹⁵⁴ A délszlávok – éppen a kisantant-szervezkedés miatt – ellentétbe kerültek Franciaországgal, így a jugoszlávok többet nem számíthattak francia támogatásra Olaszország ellenében. Ezek után Sándor régens kész volt megegyezni Olaszországgal annak érdekében, hogy a más irányú külpolitikai törekvéseiben ne legyen akadályozva.¹⁵⁵ Ezzel felgyorsultak a tárgyalások, és októberben Sforza Belgrádban átnyújtott egy jegyzéket, mely az olaszok adriai követeléseit tartalmazta: eszerint Jugoszláviának bele kellett volna egyeznie abba, hogy Fiume Olaszországé legyen, a dalmát szigetek közül pedig adja át az olaszoknak Chersót és Lussint, amit Jugoszlávia – aki a szigetekről nem mondott le, Fiume kikötőjét pedig minden nemzet számára hozzáférhetővé akarta tenni – visszautasított.¹⁵⁶ November elején az olaszok engedékenyebbek lettek, és a jugoszlávokkal való tárgyalás helyszínéül Rapallót választották. Jugoszláviát miniszterelnöke, a szerb Milenko Vesnić képviselte, Olaszországot pedig Sforza.¹⁵⁷ November 11-én a közvélemény még nem túlzottan reménykedett a megegyezésben,¹⁵⁸ de másnap aláírták a rapallói szerződést: Olaszország megkapta Cherson, Lussin és Lagosto szigeteket, fennhatósága alá helyezték Zárát, Fiume pedig teljes függetlenséget nyert, de területi kapcsolatban maradt Olaszországgal.¹⁵⁹ Létrejött Fiume Szabadállam, melynek élére a korábbi polgármester, Riccardo Zanella került.

A szenátus Olaszországban 1920. december 18-án hagyta jóvá a rapallói szerződést, melyet a király is szentesített.¹⁶⁰ Ezt az egyezményt még Mussolini is elfogadta.¹⁶¹ Mivel D'Annunzio nem volt hajlandó beletörődni az események alakulásába, december 24-én polgárháború tört ki, ahol az olasz reguláris hadsereg és a légiósok csaptak össze egymással.¹⁶² Az időpont végett a polgárháború a „Natale di Sangue” [Véres Karácsony – H. P.] elnevezést kapta.

¹⁵³ A kisantant 1920-1921 során alakult meg. Tagjai Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia voltak. Bilaterális egyezmények hozták életre, a Habsburg-restauráció ellen irányult. Mivel 1921-ben Franciaország támogatta IV. Károly visszatérését Magyarországra, a kisantant ellentétben állt a francia érdekekkel.

¹⁵⁴ HORNYÁK 2004. 90-91.

¹⁵⁵ HORNYÁK 2004. 91.

¹⁵⁶ AZ EST, 1920. 10. 29.

¹⁵⁷ AZ EST, 1920. 11. 07.

¹⁵⁸ AZ EST, 1920. 11. 11.

¹⁵⁹ AZ EST, 1920. 11. 12.

¹⁶⁰ VOLPE 1981. 110.

¹⁶¹ VALERI 1963. 23.

¹⁶² VALERI 1963. 27.

„*Fiumét eladták. Kikötőjét az ellenség szerezte meg.*”¹⁶³ – nyilatkozta beszédében D’Annunzio, akit a reguláris hadsereg hamar legyőzött, olyan értelemben, hogy körülzárta a várost, így a Legione Fiume önkéntesei nem juthattak hozzá a létfenntartáshoz szükséges élelemhez. D’Annunzio csapata ezért hamar megadta magát, és a költőnek 1921. január 18-án el kellett hagynia Fiumét.¹⁶⁴

A Szabadállam 1924 januárjáig állt fenn, amikor is Mussolininak a római egyezmény aláírásával sikerült megegyeznie Jugoszláviával, és Olaszország annektálhatta a területet, melyet végül a második világháborúban veszített el az Isztriával együtt.

¹⁶³ DE FELICE 1974. 431.

¹⁶⁴ VOLPE 1981. 114.

Összegzés

Dolgozatomban azt kívántam bemutatni, miként alakult Fiume sorsa a békekonferencián. A kérdést olasz szemszögből, javarészt olasz források alapján közelítettem meg. Úgy vélem, hogy Fiume, mint régi magyar kikötőváros sorsának alakulása a békekonferencián releváns témája hazánk történelmének. Releváns azonban olasz szempontból is, ugyanis az általam vizsgált korszakban Fiume lakosságának csaknem fele olasz volt, így a kérdés mindmáig foglalkoztatja az olaszokat is, főleg Olaszország északi felének lakosságát.

Az olasz politikai elit mind kereskedelmi-stratégiai, mind etnikai szempontok alapján igényt tartott a városa, melynek megszerzése becsületbeli üggyé vált számukra. A békekonferencián is ennek szellemében vitatkoztak, kiegészítve a fentieket a történelmi és kulturális érvekkel is. Azonban a többi antant hatalom nem feltétlenül értett egyet azzal, hogy Olaszország jogosan birtokolná a várost, sőt, Wilson amerikai elnök a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság természetes kikötőjének tekintette azt. Ennek tudható be az elnök olasz megítélésének gyökeres megváltozása, ugyanis a korábban „béketeremtőként” várt amerikai vezetőt a viták – és a békekonferenciáról való olasz kivonulás – után Olaszország-szerte egyértelműen délszláv-barát politikusként tartották számon, aki – véleményük szerint legalábbis – csúnyán elárulta őket. Ezen események után egy vállalkozó szellemű irodalmár, Gabriele D’Annunzio úgy döntött, kézbe veszi az ügyet. Elfoglalta Fiumét, és „városállamot” igyekezett létrehozni a területén, alkotmányos berendezkedéssel együtt. Ténykedése gyümölcseit nem sokáig élvezhette, mert az időközben megújult olasz kormány tárgyalásokat kezdeményezett Jugoszláviával. Minthogy a megegyezés mindkét félnek érdekében állt, hamarosan megszületett a rapallói szerződés, mely létrehozta az 1924-ig fennálló Fiume Szabadállamot.

Ezen eseményeknek figyelmet szentelve igyekeztem bemutatni Fiume sorsának alakulását.

Felhasznált irodalom

Levéltári források

Magyar Országos Levéltár: K 64: Politikai Osztály Rezervált Iratai/ 2. csomó 1918-1920/41. tétel

Sajtó

Az Est

Il Corriere della Sera

Dokumentumkiadványok

DE FELICE 1974 = DE FELICE, Renzo (a cura di): *La penultima ventura. Gabriele D'Annunzio; scritti e discorsi fiumani*. Milano, Mondadori 1974.

KÁROLYI LEVELEZÉSE = LITVÁN György (szerk.): *Károlyi Mihály levelezése. I. kötet, 1905-1920*. Budapest, Akadémiai 1978.

DDI/6./I-II. = *I documenti diplomatici italiani. Sesta serie 1918-1922. Volume I-II*. A cura di Rodolfo Mosca. Roma, Libreria dello Stato 1953.

PPC/Vol. III-IX. = *Papers relating to the foreign relations of the United States, 1919. The Paris Peace Conference. Volume III-IX*. Washington, Government Printing Office 1942-1947.

Emlékiratok

ALDROVANDI MARESCOTTI 1936 = ALDROVANDI MARESCOTTI, Luigi: *Guerra diplomatica: ricordi e frammenti di diario*. Milánó, 1936.

CRESPI 1938 = CRESPI, Silvio: *Alla difesa d'Italia in guerra e a Versailles (Diario 1917-1919)*. Milano, 1938.

ORLANDO 1960 = ORLANDO, Vittorio Emanuele: *Memorie (1918-1919)*. Milano, 1960.

NITTI 1923 = NITTI, Francesco Saverio: *Nincs béke Európában*. Budapest, Pallas 1923.

SONNINO 1972 = SONNINO, Sidney (a cura di Pietro Pastorelli): *Diario 1916-1922. Volume terzo*. Bari, Laterza 1972.

Tanulmányok

ABLONCZY 2011 = ABLONCZY Balázs: *A kikötő alkonya. Fiumei magyarok a két világháború között*. In: Ablonczy Balázs: Nyombiztosítás – Letűnt magyarok: kisebbség-és művelődéstörténeti tanulmányok. Pozsony, Kalligram 2011. 238-266. o.

L. NAGY 1965a = L. Nagy Zsuzsa: *Az olasz érdekek és Magyarország 1918-1919-ben*. In: Történelmi Szemle, 1965. (8. évf.) 2-3. sz. 256. o.

L. NAGY 1995 = L. Nagy Zsuzsa: *Itália és Magyarország a párizsi békekonferencia idején, 1919*. In: Romsics Ignác (szerk.): Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században. Budapest, Teleki László Alapítvány 1995.

MÁK 2010 = MÁK Ferenc: *A Szent Korona legszebb gyöngye*. In: Domonkos László: A kicserélt város. Budapest, Unicus 2010.

Könyvek

ALATRI 1976 = ALATRI, Paolo: *Nitti, D'Annunzio e la questione adriatica*. Milano, Feltrinelli 1976.

ALBRECHT-Carrié 1938 = ALBRECHT-CARRIÉ, René: *Italy at the Paris Peace Conference*. New York, Columbia University 1938.

ANDELMAN 2008 = ANDELMAN, David A.: *A shattered peace. Versailles 1919 and the Price We Pay Today*. New Jersey, John Wiley & Sons 2008.

BURGWYN 1997 = BURGWYN, Henry James: *Italian Foreign Policy in the Interwar Period: 1918-1940*. London, Praeger 1997.

CASTRONOVO-TRANFAGLIA 1979 = CASTRONOVO, Valerio e TRANFAGLIA, Nicola (a cura di): *Storia della stampa italiana. Vol. III. La stampa italiana nell'età liberale*. Bari, Laterza 1979.

CHABOD 1982 = CHABOD, Federico: *Olaszország története 1918-1948*. Budapest, Gondolat 1982.

D'ANNUNZIO 1918 = D'ANNUNZIO, Gabriele: *La beffa di Buccari: Con aggiunta La Canzone del Quarnaro*. Milano, Treves 1918.

DE FELICE 1978 = DE FELICE, Renzo: *D'Annunzio politico: 1918-1938*. Bari, Laterza 1978.

GERINI 1938 = GERINI, Giuseppe (a cura di): *Omaggio a Gabriele D'Annunzio: Gabriele D'Annunzio e la passione di Fiume*. Fiume, Termini 1938.

HORNYÁK 2004 = HORNYÁK Árpád: *Magyar-jugoszláv diplomáciai kapcsolatok: 1918-1927*. Újvidék, Forum 2004.

KÓKAY – BUZINKAY – MURÁNYI 1994 = KÓKAY György – BUZINKAY Géza – MURÁNYI Gábor: *A magyar sajtó története*. Budapest, MÚOSZ 1994.

LEDEEN 1975 = LEDEEN, Michael A.: *D'Annunzio a Fiume*. Roma-Bari, Laterza 1975.

L. NAGY 1965b = L. NAGY Zsuzsa: *A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918-1919*. Budapest, Kossuth 1965.

LOWE-MARZARI 1975 = LOWE, C. J.; MARZARI, F.: *Italian foreign policy, 1870-1940*. London, 1975.

MACMILLAN 2005 = MACMILLAN, Margaret: *Béketeremtők: az 1919-es párizsi békekonferencia*. (Ford.: Barna Judit) Budapest, Gabo 2005.

MONTANELLI 2006 = MONTANELLI, Indro: *Storia d'Italia 1861-1919. Volume VI*. Milano, RCS Libri S.p.A. 2006.

ORMOS 1983 = ORMOS Mária: *Padovától Trianonig, 1918-1920*. Budapest, Kossuth 1983.

ROMSICS 2010 = ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris 2010.

VALERI 1963 = VALERI, Nino: *D'Annunzio davanti al fascismo. Con documenti inediti*. Firenze, Le Monnier 1963.

VOLPE 1981 = VOLPE, Gioacchino: *Gabriele D'Annunzio: l'italiano, il politico, il combattante*. Roma, Volpe 1981.

Internetes hivatkozások

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5352>

<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/osztrak-magyar/ch19.html>

<http://www.storiain.net/arret/num48/artic7.html>

<http://dka.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=27209>

<http://dka.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=27204>

Mellékletek

1. Fiume és kerülete

(<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/osztrak-magyar/ch19.html>)

2. Quarnarói Olasz Régensség

(D'ANNUNZIO 1918. 1. térképmelléklet.)

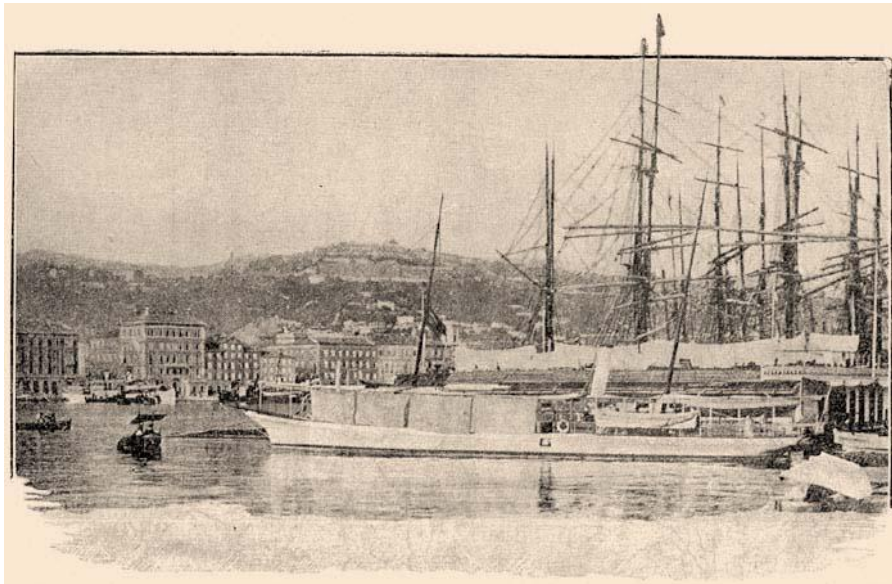
3. Fiume a dualizmus idején

<http://dka.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=27209>

4. Fiume kikötője

<http://dka.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=27204>

5. Gabriele D'Annunzio beszéd közben

<http://www.storiain.net/arret/num48/artic7.html>

6. A „Legione Fiume”

<http://www.storiain.net/arret/num48/artic7.html>

